

KATSAUKSIA JA KESKUSTELUA

Rahan reaali politiikko — Klaus Wariksen haastattelu

JUHA TARKKA

Suomalaisten talouspoliittisten vaikuttajien joukossa *Klaus Waris* kuuluu raskaimpaan sarjaan. Hän on ollut näkyvissä asemissa niin valtionhallinnossa, yliopisto- kuin pankkimaailmassakin, ja kaikilla näillä aloilla hän on saanut aikaan pysyvää jälkeä.

Klaus Waris kuului siihen nuorten kansantaloustieteilijöiden ryhmään, joka 1930-luvun lopulla otti tehtäväkseen murtaa historiallisen koulukunnan pitkään jatkuneen ylivallan suomalaisessa kansantaloustieteessä. Waris ja muut Taloustieteellisen kerhon perustajat avasivat sotaa edeltävinä vuosina määrätietoisesti ikkunoita ruotsalaiseen ja angloamerikkalaiseen analyttiseen suuntaukseen.

Väiteltään vuonna 1945 filosofian tohtoriksi Waris työskenteli Valtiovarainministeriön kansantalousosastolla, sen päällikkönä vuosina 1946—1949. Sen jälkeen hän toimi kansantaloustieteen professorina Teknillisessä korkeakoulussa ja Pohjoismaiden Yhdyspankin johtokunnan jäsenenä, kunnes vuonna 1952 tuli Suomen Pankin johtokuntaan. Pankin johtokunnan puheenjohtajana hän oli Suomen ensimmäinen rahaviranomainen vuodesta 1957 vuoteen 1967. Erottuaan Suomen Pankista Waris nimitettiin Kauppakorkeakoulun kansleriksi. Helsingin kauppakorkeakoulua hän johti vuoteen 1980, toimien samalla vuoteen 1972 saakka Suomen itsenäisyyden juhlavuoden rahaston (SITRAN) ensimmäisenä yliasiamiehenä.

Keskustelimme Klaus Wariksen kanssa hänen kotonaan Munkkiniemessä kahteen ottee-

seen, 3. 10. ja 8. 11. 1989. Käyty keskustelu painottui Wariksen uran aktiivisimpiin vuosiin talouspolitiikassa, 1940-luvun puolivälistä 1960-luvun lopulle.

Haastattelussa selviää, kuinka selvästi Waris näki itsensä ja ikätoverinsa ammattiekonomistin roolin pioneereina Suomessa sodan jälkeen. Siinä välähtää myös nuoren idealistin pettymys hänen törmätessään valtiovarainministeriössä konservatiiviseen virkakoneistoon ja politiikan todellisuuteen. Talouspoliittisen toimintansa pääkohdista kertoessaan Waris ottaa samalla kantaa talouspolitiikan ja politiikan suhteeseen ja korostaa talouspolitiikan liiallisen sitomisen vahingollisuutta.

Vaikka onkin markkinatalouden ja vapaakaupan puolestapuhuja, ei Waris aliarvioi poliittisten ja yhteiskunnallisten realiteettien merkitystä. Hänellä ei ole mitään illuusioita siitä, että talouspolitiikat pelkällä tinkimättömällä asenteella pystyisivät nuo realiteetit kiertämään. Esimerkiksi inflaation nujertaminen ei Wariksen mielestä ole kiinni rahapolitiikan teknisistä ratkaisuista, vaan enemmän talouden tasapainon yleisistä yhteiskunnallisista edellytyksistä.

Keskustelumme aikana tohtori Waris harmitteli sitä, kuinka sana »konsensus» on saanut julkisuudessa kielteisen kaiun. Mutta sovitteleva ja talouspoliittinen pragmatismi ovat aina olleet Wariksen linja, ja se linja piti tässäkin haastattelussa.

Tohtori Klaus Waris täytti 75 vuotta 17. päivänä maaliskuuta 1989.

Opiskeluvuodet

Aloititte opintonne Turun yliopistossa vuonna 1933. Millaisen pohjan tuonaikaiset kansantaloudelliset opinnot antoivat?

— Siihen aikaanhan kansantaloustiede ei ollut laudaturaineena erikoisen suosittu, ainoastaan Turun yliopistossa. Meitä oli kolme opiskelijaa ja professori, nimeltään *Topi Kallio*, järjesti usein tiistaisin kotonaan teitoja, joissa keskusteltiin taloudellisista kysymyksistä. Luennoilla en koskaan päässyt *Ricardoa* pidemmälle. Kallio aloitti nimittäin kreikkalaisesta filosofiasta ja viipyi pitkään kirkkoisissa ja keskiajalla. Varsinaisessa taloustieteessä päästiin vain Ricardoon saakka ja sitten minulta loppui aika, koska valmistuin kandidaatiksi.

Siihen aikaan näissä tiedekunnissa ei ollut lisensiaattitutkintoa, vaan väitteleminen edellytti kolmea laudaturia, joista yhden suoritin finanssiopissa Helsingin yliopistossa professori *Ilmari Koverolle*. Kansantaloustieteen professorina Helsingissä oli *J. H. Vennola*, ja hän harrasti tunnetusti enemmän politiikkaa kuin tiedettä. Kaikella kunnioituksella yliopisto-opettajiani kohtaan ja kiitollisena heidän empaattisesta asenteestaan ja avuliaisuudestaan sanoisin, että varsinaisia »ahaa»-elämyksiä ei yliopistojen piirissä kansantaloudesta saanut.

Toisin sanoen modernimpien vaikutteiden hakeminen jäi täysin oman aloitteen varaan?

— Niin voi sanoa. Suomen kansantaloustiede oli »schmollerilaista», sellaista historiallis-sosiologista ja vanhanaikaista. Kun rahuudistusta, siis kultakantaan menoa, suunniteltiin 20-luvun alussa niin *Eli Heckscher* Ruotsista tilattiin kirjoittamaan mietintö sitä varten. Suomessa ei kai ollut käytettävissä ketään kansantaloustieteilijää, joka olisi pystynyt tunkeutumaan talouspolitiikan todellisiin ongelmiin. Lähinnä *Bruno Suvirantahan* — skandinaavisin ja englanninkielisin tiedeyhteyskin — sitten kehittyi sellaiseksi, ollessaan Suomen Pankissa suhdannetutkimusosaston päällikkönä 30-luvulla.

Kiinnostuitteko te nuoren polven kansantalousmiehet jo 1930-luvun puolivälissä talouspolitiikasta vai suuntautuiko mielenkiintonne teoreettisiin opintoihin?

— Kandidaattiopinnoista tunsin jääneensä tasolle, joka ei voinut tyydyttää, ajattelipa sitten minkälaista tehtävää hyvänsä. Tutkijan tai assistentin virkoja ei ollut tarjolla nimeksikään, ainoana poikkeuksena äsken mainitsemani Suomen Pankin suppea osasto. Teoreettisiin opintoihin paneutuivat »yksityisesti» esim. *Lauri af Heurlin* ja *Lauri Walden*. Minulla päällimmäisenä oli tarve tehdä jotakin orientoituakseni työelämään, esim. pankkialalle.

Hakeuduitte siis tietoisesti pankkialalle?

— Pikemminkin jouduin. Nuorille ekonomisteille ei ollut ylipäänsä mitään valmisturaa tai virkaa. 22-vuotiaana maisterina sain ensimmäisen työpaikan, josta maksettiin palkkaa. Se oli Suomen Paperitehtaiden Yhdistyksessä vuonna 1936. Seuraavana vuonna, käydessäni Turussa vanhempieni luona, tapasin turkulaisella klubilla Yhdyspankin johtajan, joka kotvan keskusteltuaan kysyi, että jos saan 3 000 markkaa kuukaudessa, siirrynkö pankkialalle. Vastasin oitis myöntävästi. Olin Yhdyspankin Turun konttorissa pari vuotta, sitten pääkonttorissa Helsingissä.

Tukholmassa pidettiin vuonna 1936 nuorten pohjoismaisten kansantaloustieteilijöiden kokous, jonne osallistui myös joukko suomalaisia. Tällä kokouksella oli ilmeisesti valtava vaikutus analyttisen kansantaloustieteen harrastukselle Suomessa?

— Se oli jonkinlainen alkupamaus. Suomalaisten osallistumisen tähän kokoukseen mobilisoi lähinnä Bruno Suviranta. Sitä varten perustettiin myös Taloustieteellinen kerho, josta tuli sittemmin seura.

Kokouksen jälkeen me jatkoimme eräänlaista opintokerhoa. Taloustieteellisen kerhon piirissä oli nimittäin ryhmä, joka luki uutta, lähinnä ruotsin- ja englanninkielistä kirjallisuutta. Yksi lähde oli tämä Ruotsin *Arbetslöshetsutredningens betänkande*, sarja toinen

toistaan parempia tutkimuksia: *Bertil Ohlin*, *Dag Hammarskjöld*, jne. . . . usea niistä väitöskirja. Muita ruotsalaisia olivat *Erik Lundberg* ja *Ingvar Svennilson*.

Ensimmäisenä kirjana, jota luettiin niin kuin raamatua raamattuopistossa, kappale kappaleelta tai sivu sivulta ja keskusteltiin, oli kuitenkin *Keynesin* Yleinen teoria. Se ilmestyi 1936, ja minä olen merkinnyt ostamaani kappaleeseen päiväykseksi tammikuun 1937. Siinä sitten meillä meni ainakin se kevät. Sanoisin, että pohjoismainen vuorovaikutus toisaalta ja kontakti englantilaiseen ja amerikkalaiseen tieteesen oikeastaan olivat meille kuin virvoittava sade kuivalle pellolle.

Kun Te ja ystävänne luitte Keynesiä ja tukholmalaisia, johtiko se Teidät suhtautumaan kriittisesti ennen sotaa harjoitettuun talouspolitiikkaan?

— Taloustieteellisessä kerhossa löydettiin varsinkin pula-ajan politiikasta paljon kritisoimisen aihetta. Minun väitöskirjani on kuitenkin sen aikaisiin ajatuksiini nähden aika varovaisesti kirjoitettu. Kriitikoin kyllä siinä korkopolitiikkaa ja yleensä sitä voimakasta kysynnän supistamisen politiikkaa, mikä pääsi pulan myötä vallalle. Toisaalta on myönnettävä, että Suomen talous aikaansaadun vientiekspansion varassa koheni kovasti 30-luvulla. Maksutasekin aktivoitui siinä määrin, että ulkomainen velka oli poismaksettu juuri kun sitä sodan uhatessa olisi tarvittu. Silloin ulkomaista luottoa ei tietysti enää saanutkaan.

Mitä 1930-luvun opetuksia kannattaa palauttaa mieleen 60 vuotta myöhemmin?

— Ehkä niitä on paljonkin, mutta olosuhteet olivat kyllä silloin toiset kuin nykyään. Suomi oli sittenkin vielä 1930-luvulla agraarivaltio, jossa 60 prosenttia väestöstä sai elantonsa maataloudesta. Agraariyhteiskunnassa reaktionopeus markkinoiden muutoksiin ei ollut kovin nopea. Monetaarisesti elettiin yhä kultakantakauden lumoissa.

Kun Englanti irroitti punnan kurssin kullasta, Skandinavian maat tekivät omat johtopäätöksensä nopeasti. Suomen Pankin pääjohtajalle *Risto Rytille* tilanne oli vaikea, kos-

ka hän oli niin sanoakseni opetellut kultakan-
nassa olemisen säännöt. Hän piti Kansantaloudellisessa yhdistyksessä kultakannasta esitelmänkin juuri kun koko järjestelmä oli sortumassa, ja hänen esitelmänsä oli kirjoitettu ikäänkuin kysymys olisi ollut ikuisesta rahajärjestelmästä.

Kultakannasta luopuminen ei siis ollut helpoa. *Rainer von Fieandt*n mukaan hänellä ja Kansallispankin *J. K. Paasikivellä* oli osuutensa Rytin taivuttamisessa kultakannasta luopumiseen ja devalvointiin, jonka Suomen Pankki toteutti 12. 10. 1931. Siinä pankin johdokunta kuitenkin ylitti ohjesäännön antamat valtuudet, minkä takia tarvittiin erityinen »armahduslaki», jolla torjuttiin mahdollisuudet syytteen nostamiseen tai korvauksen vaatimiseen setelien lunastamatta jättämisestä.

Jälkikäteen tarkastellen voidaan yleisesti sanoa, että sen deflaation seurauksia, joka alkoi 1929 pörssiromahduksesta, ja joka vyöryi maasta toiseen maataloushinnoissa, vientihinnoissa, aktiviteetissa ja työttömyydessä, ei ymmärretty eikä missään osattu ennakoida. Selvännäkijöitä ei ollut montakaan. Ehkä juuri nuo Tuhkolman koulukunnan ekonomistit olivat nopeimmin asioista jyvällä.

Nykyisin ei valuuttasuhteissa enää ole sel-
laista järjestelmää, joska kiinni pitäminen aiheuttaisi samanlaisia reperkussioita kuin kultakannassa roikkuminen aikanaan aiheutti, jopa Suomessa. Mutta sen sijaan on olemassa koko joukko muita jäykkiä elementtejä, kansallisia ambitioita, protektionismia, etablointirajoituksia ja niin edelleen. Jopa radikaaleimmissa piireissä esiintyy konservatiivista roikkumista saavutetuissa eduissa enemmän kuin ennen, ja nimenomaan meillä tämä järjestövalta on tullut verrattomasti voimakkaammaksi suhteessa markkinavoimiin kuin esim. 1930-luvulla.

Vielä vuosisadan alkupuolella joku keskuspankin pääjohtaja, valtiovarainministeri ja muutama muu mies saattoivat hoitaa talouspolitiikkaa aika pitkälle omin päin, mikä ei nykyisessä yhteiskunnassa käy. Semmoista oppia ei 1930-luvun kokemuksista kuitenkaan voi ottaa, että järjestöiltä, ammattiyhdistys-

liikkeeltä ja muilta, on valta otettava pois. Ei sillä tiellä päästä mihinkään.

Väitöskirjanne Kuluttajain tulot, kulutus ja säästäminen suhdannekehityksen valossa oli ensimmäinen selvästi Keynesin inspiroima väitös Suomessa. Miten valitsitte sen aiheen?

— En aivan muista minkälaisella työnimellä se alussa kulki, mutta sattuneesta syystä muistan, että sen nimi muotoutui vuoden 1939 elokuussa. Silloin näet luin lehdestä, että Suomen Kulttuurirahaston liiketaloustieteen tutkimukseen varaamien kolmen väitöskirjastipendin hakuaikaa oli jatkettu. Kuulematta asiasta mitään lähimpiin tietoa minulla leikkasi, että pidennyksen syynä täytyi olla puute pätevistä hakemuksista. Niinpä riensin Turun yliopiston kirjastoon tehdäkseen tästä väitöskirjahankkeestani liiketaloustieteellisen nimestä alkaen. Kokosin arvovaltaisia kirjallisuusreferenssejä todistaakseni, mitenkä kulutuksen riippuvuus tuloista ja säästämisasteen vaihtelut ovat aivan fundamentaalinen osa liiketaloustiedettä. Lähetin hakemuksen, mutta sen kohtalosta ei ehtinyt kuulua mitään, kun lokakuussa sain siirron PYP:n Porin konttoriin ja sieltä YH:hon ja talvisotaan. Kesällä 1940 Kulttuurirahasto yllätti sitten minut tiedustelemalla, olenko hengissä ja pysynkö tässä stipendianomuksessa.

Stipendi tuli, muutin Helsinkiin ja lokakuussa väitöskirjatyö saattoi tosissaan alkaa, keskeytyäkseen taas seuraavan vuoden kesällä uuteen liikekannallepanoon. Olin hyvin epävarma siitä, tuleeko tutkimuksestani enää mitään. Mutta sotavuosina keynesiläinen makrotalous rupesi saamaan Suomessakin hiukan numeroita taakseen — tuli kansantulolaskelmia ja niin pois päin. Myöhemmin karttuneen tiedon valossa työni on tietenkin kaikin puolin puutteellinen, mutta niin olivat olosuhteetkin. Rintamalla ollessani tuli kuitenkin selväksi, mitenkä tutkimus oikein jäsentyisi ja pystyin pitämään hanketta hengissä. Tärkeässä loppuvaiheessa sain akateemista tukea ja arvostamaani ohjausta Helsingin yliopiston professori *Hugo E. Pippingiltä*.

Valtiovarainministeriöön

Teidät nimitettiin pian sodan päätyttyä keskeiselle paikalle, Valtiovarainministeriön kansantalousosaston päälliköksi. Tässä ei tullut esiin mitään opillisia ristiriitoja?

— Päästessäni marraskuussa 1944 armeijasta värvättiin minut pian kansantalousosastoon. Suviranta, joka oli alun perin (1942) tullut kansantalousosaston päälliköksi, halusi joukkoonsa vahvistusta, ehkä jo etsi seuraajaakin. Osastolla oli sellainen »hätätila», jossa ainoa ohjenuora oli *muddling through*, oppisuunnista riippumatta.

Nuori kansantalousosasto merkitsi siihen aikaan ydintä kansantaloudelliselle valmistelukoneistolle, jota oltiin rakentamassa Suomeen. Ruotsissahan rakennettiin tietysti tällaisia esikuntia paljon suuremmassa skaalassa.

— Sen totesin omakohtaisesti 1945 saatua ni valtiovarainministeriöstä muutaman kuukauden komennuksen Konjunkturitutettiin, jossa työskentelin Lundbergin alaisena. Konjunkturitutethan on Ruotsin valtiovarainministeriön alainen ja vastaa meidän kansantalousosastoamme. Ministeriön valtiosihteeri oli Dag Hammarskjöld. Siellä opin, mitä esitysten valmistelu, »beredning», todella merkitsi.

On tosin muistettava, että Suomen ongelmat olivat sodan jälkeen hirvittävän paljon vaikeammat kuin Ruotsin ongelmat. Ruotsissahan *Gunnar Myrdal*, joka myös kuului Tukholman koulukuntaan, kirjoitti kirjan, jonka otsikko oli *Varning för fredsoptimism*. Hän varoitti suuresta työttömyydestä, joka alkaisi sen jälkeen kun valtion tuhlaus aseisiin ja muuhun loppuu. Mitään sellaista ei tullut, vaan suuri kukoistus. Meillä oli etualalla jälleenrakennusongelma, sotakorvaukset ja institutioiden sopeutuminen uusiin olosuhteisiin.

Olen saanut sen käsityksen, että hiukan turhauduite, kun kansantalousosaston rooli talouspolitiikassa ei tullut niin keskeiseksi kuin olisi voinut odottaa?

— Sinänsä rooli oli hyvinkin näkyvä mut-

ta pirstaleinen ja pinnallinen. Lukemattomia valiokuntia, toimikuntia ja neuvotteluja niin valtioneuvostossa kuin eduskunnassakin, joissa piti olla läsnä ja koettaa vaikuttaa ns. oikeisiin ratkaisuihin.

Osastolla tehtiin käskystä tai omasta aloitteesta erilaisia selvityksiä. *Suomen tuotantovarot ja tuotantomahdollisuudet* syntyi alkuvuodesta 1948, ja saman vuoden syksyllä laadittiin ensimmäinen taloudellinen katsaus, josta tuli sitten budjetin liite. Se ei valtiovarainministeriössä herättänyt pienintäkään reaktiota, muuta kuin sympaattisen tunnelman. Minkäänlaista keskustelua ei tullut ja *Toivo Takki*, joka oli kansliapäällikkö sanoi, että »kuules, erittäin hyvä paperi, pannaan se budjetin liitteeksi». Minä olin tarkoittanut sen oikeastaan budjettiriiheen varsinaista poliittista puntarointia varten.

Se oli toisin sanoen tarkoitettu ministereille taustapaperiksi eikä vain budjetin oheismateriaaliksi kansanedustajille, minkä roolin se siten myöhemmin sai?

— Niin, tokko moni kansanedustajakaan sitä luki, tai lukee niitä nykyäänkään. Ainaakaan minun aikanaani ministeriössä ei noussut semmoista keskustelua budjetista ja talouspolitiikan yleisistä linjoista, jota mielestäni olisi tarvittu, jotta jatkuva päivän ongelmien käsittely olisi saanut linjakkuutta. Kyllä se hiukan turhautti ja myötävaikutti siihen, että haikkeuduin pois sieltä, vaikka se olisi sinänsä ollut ihan uran arvoinen paikka.

Tälle sodan jälkeiselle sukupolvelle taisi olla tyypillistä toiveikas suhtautuminen siihen, että talouspolitiikka tai yhteiskuntapolitiikka yleensäkin voitaisiin perustaa rationaalisemmille perusteille kuin mitä oli tehty.

— Irrationaalisen sodan jälkeen todella odotti, että rationaalinen henki saisi automaattisesti valtaa päätöksenteossa, tai edes pääsisi jotenkin enemmän vaikuttamaan politiikassa. Se osoittautui kuitenkin toiveajateluksi. Minä muistan kun usein melkein häpeissäni tulin kadulle valtioneuvoston istunnoista tai iltakoulusta. Ihmisiä tuli vastaan ja moneen kertaan sitä ajatteli, että jos ne tie-

täisivät miten kepein argumentein joku tärkeä päätös on tehty ja mistä se koostuu, niin kyllä se olisi tehnyt toivottomaksi.

Te hahmottelette omaa näkemystänne sodan jälkeisen talouspolitiikan linjoista kirjoituksessa Säännöstelytalouden kohtalo (1946). Sen mukaan ei ollut enää paluuta yhtä passiiviseen valtion rooliin talouselämässä kuin ennen sotaa; vaikka säännöstelystä tietenkin oli päästävä eroon. Ennustatte, että rahapolitiikassa säännöstely tulisi elämään muita sektoreita pidempään, aivan kuin sitten kävikin.

— Säännöstelyn purkaminen oli ilman muuta päämäärä, mutta sen piti tapahtua »hallitusti» — jos tuota sanaa enää uskaltaa käyttää. Vastus oli suurin niillä tahoilla, jotka olivat perustaneet koko organisaationsa, hyvinvointinsakin, säännöstelyyn ja vakiintuneisiin pelisuhteisiin.

Oli korvattava säännöstely toisenlaisilla ohjaukskeinoilla ja annettava markkinavoimille enemmän elintilaa, rohkeasti mutta ei uhittelevasti. Paljon saatiin neuvotella, harvoin päästiin yksimielisyyteen, mutta yleensä kuitenkin jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen. Nyt ei voitu käskää, tarvittiin politiikan taakse riittävästi hyväksyttävyyttä, yleistä mielipidettäkin.

Minua on kiinnostanut se, millä tavalla linjavalinnat liberalismiin ja dirigismiin välillä siihen aikaan tapahtuivat. Pääministeri Kekkonenhan kirjoitti 1952 kirjan Onko maallamme malttia vaurastua, joka on valtion ylijäämäpolitiikan, valtion luotonannon ja valtion-yhtiöiden voimaperäisen rakentamisen ohjelmajulistus. Mikä Teidän suhtautumisenne oli tuohon linjaan?

— Se oli hyvä, tuoreentuntuinen mielipidekirja. Vaikka mikään hallitus ei sitä ohjelmaansa ottanut, luulen, että tuommoiset viisiot kuitenkin herättivät vastakaikua ja kansallista itsetuntoa. Nähtiin mahdollisuuksia aktiiviselle politiikalle. Se johti tietysti virheiskuihinkin, mutta kuitenkin kaikenkin paljon pysyvää saatiin aikaan. Muun muassa luotiin tärkeitä elementtejä kehitysalueiden talouden monipuolistamiseksi.

Miten arvioisitte Urho Kekkosen toimintaa talouspolitiikan alalla yleensä?

— Kekkosen mielessä talouspolitiikka palveli sisä- ja joskus ulkopoliittisiakin päämääriä. Hän viittasi kintaalla epäilyksille, joita esitettiin mm. Saimaan kanavan uudelleenrakentamisen ja vesiliikenteen merkityksestä. Hän suosi Uimaharjun, Oulun, Kemijärven ja Raahen tehdashankkeita koska ne olivat kehitysalueilla, missä hänellä oli pääministerinä ja presidenttinäkin huomattava kannatus. Hänestä taloudellinen kannattavuus ei ollut ratkaisevaa, jos näillä projekteilla oli muita ansioita. Varsinaisesta makropolitiikasta Kekkonen ei tuntunut olevan kiinnostunut, vaan mieluummin konkreettisista erillisistä toimenpiteistä.

Sikäli Kekkosen 1952 ehdottama linja kylä toteutui, että valtio oli 1950-luvulla ja vielä 1960-luvullakin oikeastaan merkittävän säästämisen lähde Suomen kansantaloudessa, mikä on länsimaissa aika poikkeuksellista. . .

— Niin oli. Silloin lainanotto ulkomailta oli vain kangastusta ja kotimaassakin melko rajallista. Päämarkkinat olivat niin kehittyttömät. Valtion investointeja ja lainanantoa rahoitettiin suuressa määrin juoksevista tuloista, siis verotuksella jne. Se puolestaan tuotti valtiolle inflaation ja progression kautta säännönmukaisesti odotettua enemmän.

Erikoista on, että ylijäämistä huolimatta valtio oli likviditeettikriisissä tämän tästä ja sen kassarajoitus oli niin kovin polttava, että se tuntuu jälkeenpäin ajatellen hyvin paradoksaaliselta.

— Kyllä kassarajoituksesta kiinni pitämisen tarkoitus oli, että päästäisiin irti sota-aikaisesta »setelirahoituksesta», että valtion menojen lisäys pidettäisiin kurissa. Mutta on vaikea todistaa kvantitatiivisesti tämän ajatuksen oikeutus. Likviditeettikriisin uhka synnytti myös taipumuksen suurienkin menohankkeiden hyväksymiseen siten, että niiden toteuttaminen alkoi vasta budjettivuoden lopussa, esim. lokakuussa. Anteliaisuus näkyisi tosisuuruksena vasta seuraavina vuosina. Tämä tapa jatkuu yhä.

Hankkeet tulevat ikäänkuin halvemmaksi niin?

— Niin, ennen kaikkea siten on helpompi ottaa budjettiin pysyviä lisäyksiä, jotka ovat täydellisiä vasta kahden tai kolmen vuoden päästä. Vielä kamalampaa on, että joihinkin tarkoituksiin halutaan saada osoitetuksi kasvava osa BKT:stä. Miten sitten, kun BKT loppuu ennenkuin viimeiset vaatimukset on täytetty? Mitä enemmän on säädöksiä ja sitoumuksia, sitä vähemmän budjettipolitiikalla voidaan talouden kehitystä jatkuvasti ohjata.

Rahapolitiikan pariin

VM:stä erottuanne ette päässyt kuitenkaan kokonaan irti talouspolitiikasta, vaan tulitte muutaman vuoden kuluttua Suomen Pankin palvelukseen. Miten se tapahtui?

— Olin ollut Sakari Tuomiojan kanssa paljon tekemisissä, nimenomaan valuutta-asioissa. Minähän olin Suomen edustajana Valuuttarahaston hallintoneuvostossa jo vuonna 1949, Tuomiojan edustaessa Suomea Maailmanpankissa. Minulla oli siis ollut melko paljon ulkomaisia kontakteja, varsinkin näihin Washingtonin laitoksiin ja myös BIS:iin.

Vuoden 1952 syksyllä vapautui parikin sijaisuutta Suomen Pankin johtokunnassa. Tuomioja ehdotti minulle, että tulisin pankkiin hoitamaan valuutta- ja ulkomaanpuolen asioita, vaikka pysyvää virkaa ei ollutkaan vielä silloin tarjota. Minusta Suomen Pankki oli mielenkiintoisempi kuin Yhdyspankki, siten pääsi irti asiakkaiden hyysäämisestäkin, joka voi joskus olla melkoinen rasitus. Vakaasti puhuen, makroekonomia minua viehätti silloin Suomen Pankkiin tullessani, ja edelleenkin.

Kun 1950-luvun rahapolitiikkaa tarkastelee nykypäivän ilmiöiden näkökulmasta, ei voi olla puhumatta luotonsäännöstelystä, joka Suomessa siihen aikaan vakiintui rahoitusmarkkinoille. Miksi korkomekanismi jäi sivuun?

— Kultakannasta luovuttua koron käyttö säätelyvälineenä Suomessa ei saavuttanut sel-

laista asemaa kuin teoria edellytti. Korkokannan muutokset olivat harvinaisia ja vähäisiä, eivätkä tehonneet. Firmat eivät hevillä usko, että meillä voitaisiin olla niin johdonmukaisia, että päästettäisiin korko todella vaikuttamaan pitkäaikaisiin investointeihin.

Suomen Pankissa ollessani en esimerkiksi 1962 saanut korkokantaa suinkaan liikkumaan edes sillä tavoin kuin nykyään on tapahtunut. Mutta silloin Suomen ulkomaiset pääomaliikkeet olivat täysin säädellyt, niiden nyt vapauduttua on markkinakorko käytännössä syrjäyttänyt peruskoron keskeisistä tehtävistä.

Mitä oikeastaan tapahtui vuoden 1962 korkosodassa? Pankkivaltuusmiehethän ensin suostuivat koron nostoon.

— Tosiaan, suuremmitta vaikeuksista. Sitten pankkivaltuusmiesten puheenjohtaja *Kusti Eskola* ja pankkivaltuuston enemmistö jouduivat eduskuntaryhmiensä taholta niin kovan painostuksen kohteeksi, etteivät ne nähneet muuta mahdollisuutta kuin vaatia, että korkoasia otetaan uudelleen käsiteltäväksi pankkivaltuusmiesten seuraavassa kokouksessa. Siellä pidin lyhyen esityksen, jossa totesin, että olosuhteet eivät olleet muuttuneet niin, että koron alentaminen olisi motivoitua.

Mitä tulee haittavaikutuksiin, eihän sellaista aktiivista keskuspankkipolitiikkaa olekaan, josta taholla tai toisella ei löydy haittavaikutuksia. Juuri haittavaikutuksia, esim. investointien supistumista nousun kuumentuessa tässä tavoitellaankin, sanoin. Se riitti asian esittelyyn, mutta järkkymättä pankkivaltuusmiehet päättivät alentaa koron aikaisemmalle tasolle. Tämä operaatio oli noloa pankille ja minulle henkilökohtaisesti.

Olisiko ollut mahdollista jo siihen aikaan lisätä markkinavoimien vaikutusta pankkien antolainauskorkoihin niin, että jäykistynyt peruskorko ei olisi muodostunut kokonaistaloudellisesti niin haitalliseksi?

— Olisi se ehkä ollut mahdollista, mutta sitä vaihtoehtoa en muista enemmälti pohdiskellun johtokunnassa tai pankkivaltuustossa. Ei myöskään keksitty, miten peruskorko oli-

si kokonaan saatu eliminoiduksi — mikä olisi ollut paras ratkaisu.

*Tuntui selvältä, että antolainauskorot liikuivat peruskoron kanssa, ja jos peruskorko ei liiku, eivät antolainauskorotkaan voi jous-
taa?*

— Niin, se oli semmoinen iskostunut ase-
telma. Sidonta ei tietysti ollut ehdoton ja antolainauskorkojen joustoakin tapahtui, vaikka se ei ollut operatiivisena vaihtoehtona esillä.

Korkoporrastusta kyllä pyritte kehittämään.

— Se oli yksi keino. Päähuomioni kohdis-
tui silti luotonannon kvantitatiiviseen sää-
nöstelyyn. Soitin silloin tällöin OKOn taikka Yhdyspankin tai Kansallispankin pääjohtajal-
le luettuani heidän viimeiset taseensa, kysyäk-
seni miten se ja se seikka on selitettävissä. Tar-
peen tullen asianomainen kutsuttiin käymään
Suomen Pankissa. Ei näitä keskusteluja ole
missään papereissa, mutta luulen sittenkin, et-
tä pankkien operatiivisessa johdossa oli jon-
kinlainen kunnioitus tällaisista oral persua-
sion -politiikkaa kohtaan. Muistettakoon, että
liikepankit siihen aikaan olivat järjestään ve-
lassa Suomen Pankille — ja tämän suoran
luoton koroista päätti johtokunta eikä pank-
kivaltuusto. Keskuspankin ote rahamarkki-
noiniin tunnettiin varmaankin täten herkem-
min kuin konventionaalisten avomarkkina-
operaatioiden kautta.

*Myös joukkovelkakirjamarkkinoita koe-
tettiin elvyttää jo Teidän pääjohtajakaudel-
lanne?*

— Kyllä. Suomen Pankki rupesi ostamaan
obligaatioita. Se oli eräs muoto hoitaa rahan
tarjontaa uudella tavalla, selektiivisesti. Sitä
tehtiin myöskin rahalaitosten kanssa. Pyrim-
me siihen, että rahalaitoksillakin olisi ollut
jonkinlainen obligaationsalkku, joka voisi kier-
tää sekä pankkien että Suomen Pankin kes-
ken, mutta eihän siinä kovin pitkälle päästy.

Osittain Suomen Pankin osallistuminen ob-
ligaatiomarkkinoille lähti siitä, että tultuani
johtokunnan puheenjohtajan paikalle otin en-
simmäiseksi tehtäväkseni jatkuvan vekselliluo-

ton lopettamisen Suomen Pankin yritysasiak-
kaille. Olin niin kyllästynyt firmojen blanko-
luottoon.

Tultuani johtokunnan puheenjohtajan pai-
kalle vanhat vekseliluottolimiitit muistaakse-
ni selvitetiin noin vuoden kuluessa. Kaikki
luotot maksettiin, mutta jos oli kysymys huo-
mattavammista summista niin Suomen Pank-
ki osti obligaatioita, jos firmalla niitä oli, tai
antoi velkakirjalainan 10 vuoden takaisinmak-
suajalla. Oli melkoinen helpotus, ettei enää
tarvinnut riidellä teollisuuden ja kaupan kans-
sa niiden vekseliluotoista Suomen Pankissa.

*Pyrittiin käyttämään selektiivistä luotonan-
toa teollisuuspoliittisiin tarkoituksiin...*

— Tässä otin mallia Rytistä, jonka toimin-
nan painopiste oli ollut järjestää obligaatio-
lainoja Suomen teollisuudelle. Kahdenkeski-
sessä keskustelussa teollisuusjohtajien kans-
sa hän hyväksyi tai hylkäsi, innosti tai jarruti
heidän hankkeitansa. Myönteisessä tapauk-
sessa tuloksena oli usein juuri obligaatiolai-
na, jonka Suomen Pankki otti usein aluksi
omaan salkkuunsa. Ryti oli omaksunut men-
etelmän, jonka myötä varmasti — 1930-lu-
vun kritiikistä huolimatta — Suomen Pankin
osuus koko teollisuuspolitiikassa tuli paljon
tehokkaammaksi ja mielekkäämmäksi.

Valuuttakurssipolitiikan ongelmat

*Siirrytäänkö nyt keskustelemaan valuutta-
kurseista. Teillähän oli kokemusta jo vuon-
na 1957 toimeenpannusta kurssimuutoksesta?*

— Olin joutunut askartelemaan valuutta-
kysymysten kanssa jo kansantalouselosaston ai-
kana, ja myös vuoden 1949 ensimmäisessä de-
valvaatiossa. Vuonna 1957 von Fieandt oli
johtokunnan puheenjohtaja. Vielä pitkään
vuoden 1956 yleislakon jälkeenkin hän oli si-
tä mieltä, että kurssit pysyvät ennallaan, ettei
tule kysymykseenkään, että Suomen Pankki
»maksaisi» yleislakon laskua.

*Hän julkaisi sellaisen kiertokirjeenkin, jossa
hän puhui tästä asiasta?*

— Julkaistu kirje oli vain modifioitu ver-
sio. Alkuperäisessä luonnoksessa seisoj lyhyes-
ti, että palkankorotuksiin ei anneta rahaa. Sa-
noin von Fieandtille, että ei meiltä kukaan tä-
hänkaan asti ole pyytänyt rahaa palkankoro-
tuksiin, vaan firmat pyytävät luottoa raaka-
puun ostoon tai sahatavaran varastointiin,
taikka Yhdyspankki tulee sanomaan, että nyt
on kassa tyhjä elleivät he saa rediskontata.
Voiko Suomen Pankki käyttäytyä niin härs-
kisti, että se kieltäytyy olemasta rahalaitosten
viimeinen vara, »lender of last resort». Voi-
daanko ne todella panna niin lujille meikäläi-
sessä järjestelmässä, jossa ei ole monta suur-
ta pankkia. Kun von Fieandt myönsi, ettei voi-
da, tyytyi hän ehdotuksestani lausuntoon, että
Suomen Pankki ei näe kustannusten nousus-
sa syytä luotonannon helpottamiseen.

*Tilanteen kärjistyminen jatkui kuitenkin
edelleen. Miten devalvaatioratkaisuun lopul-
ta päädyttiin?*

— Syksyllä 1956 tilattiin Valuuttarahastos-
ta Ernest Sturc ja Bundesbankista Eduard
Wolff konsultoimaan kanssamme. Istuimme
Tervakoskella päiväkaupalla ongelmiamme
pohtimassa. Markan yliarvostus oli heidän
mielestään johtamassa vakavaan kriisiin. Kui-
tenkin von Fieandt ilmoitti, ettei voi olla pu-
hettakaan devalvaatiosta, ellei sitä varten ole
luotu parempia edellytyksiä, esim. palkkaso-
pimuksiin sisältyvän indeksiehdon purkua.

Keväällä 1957 devalvaatio-odotukset olivat
jo varsin yleisiä, mikä vaikutti mm. valuutta-
varantoon. Lopulta indeksiehdosta tingittiin-
kin, valmisteltiin laajamittainen tuonnin va-
pauttaminen määrällisestä säännöstelystä, ja
eduskunta hyväksyi vihdoin syyskuussa hal-
lituksen toisen esityksen vientimaksulaiksi,
joka teki mahdolliseksi metsäteollisuuden
»odottamattomien» vientivoittojen osittaisen
pidättämisen. Tätä oli vaikea selittää yleisek-
si varotoimeksi, se tulkittiin signaaliksi deval-
vaatiosta ja lokakuussa se sitten tapahtui pii-
rustusten mukaan.

Noin kaksi kolmannesta tuonnista vapau-

tettiin samana vuonna. Sitä tervehdittiin yleisesti tyydytyksellä ja se oli myös tärkeä käännekohta talouspolitiikassa: kotimarkkinoille tuli nyt enemmän ulkomaista kilpailua. Mutta silti ulkomaankaupassa tietysti on tänä päivänäkin paljon yksityisten edustusten, markkinointisopimusten tms. aiheuttamaa kanavoitumista, kilpailun rajoituksia ja etabloitumisen esteitä. Kenties niissä juuri on yksi selitys Suomen kalleudelle kansainvälisessä hintatasovertailussa. Tunnusomainen rasite pienelle ja syrjäiselle maalle? Etenkin jos se harjoittaa maataloustuotantoa vientiä varten pohjoisempana kuin mikään muu maa maailmassa!

Suomen Pankin johtokunta pääsi vielä 1957 itse harjoittamaan valuuttakurssipolitiikkaa. Sitten pantiin kuitenkin vireille rahalain muutoshanke, jolla valuuttakurssipolitiikan avaimet siirrettiin hallituksen taskuun. Mistä aloite tähän tuli?

— Se oli oikeastaan minun aloitteeni. Mielestäni Suomen Pankki joutui aiheettomassa asiassa joka kolmas vuosi pyytämään Eduskunnalta armoa poiketa rahalaista ja pankin ohjesäännöstä. Oletan kuitenkin, että Suomen Pankki myös tuolloin olisi saanut edelleenkin erivapauden olla lunastamatta seteleitään kullassa.

Poikkeus vanhasta laistahan oli oikeastaan ollut voimassa vuodesta 1931, jolloin »poikkeuksellisten olojen vuoksi» kullalla lunastaminen lopetettiin, mitä tapahtumaa selostin tämän haastattelun alkupuolella. Jatkuva poikkeustila oli minusta huono systeemi jo periaatteessakin, mutta vielä paljon enemmän sen takia, että valuuttakurssipolitiikka oli jäänyt Suomen Pankin varaan ihan kuin vahingossa, setelien lunastusvelvollisuudesta luopumisen kautta.

Oliko uuden lain tavoitteena luottamuksen lisääminen valuuttakursseihin jotta spekulatiion mahdollisuus vähenisi, vai poliittisen vastuun jakaminen laajemmalle?

— Myös devalvaation jälkeen tarpeellisen saattopolitiikan virittäminen muilla talouspolitiikan lohkoilla, varsinkin finanssi- ja tulo-

politiikassa. Tärkein motiivi rahalain muutoksessa oli kuitenkin, että hallituskin tulee vastuuseen tällaisesta talouspolitiikkaan oleellisesti vaikuttavasta toimenpiteestä, ja että hallituksen tai valtiovarainministerin kanssa voidaan sopia siitä mikä on se kokonaisuus jossa edetään.

Hallituksen mukana ololla on tottakai myöskin valuuttakurssipolitiikkaa rajoittava merkitys. Von Fieandt oli hyvin kriittinen tähän nähden, koska hän arveli, että hallitus on aina inisemässä devalvaatiota kun vain talouskasvu rupeaa kangertelemaan. Kokemus on päinvastoin osoittanut, että hallitukset mielellään omaksuvat vakaan markan politiikan, jopa revalvaatiopolitiikan niinkuin nykyinen hallituskin. Sitä pelkoa ei ole, että poliittinen paine valuuttakursseja kohtaan on suurempi kuin itsensä tuntema tarve.

Onko olemassa ristiriita siinä, että samalla kun Suomen Pankin johtokunta pyristeli poliittisen kontrollin verkossa korkopolitiikan alueella se näköjään vapaaehtoisesti luopui itsenäisyydestään valuuttakurssipolitiikassa?

— Ei siinä minusta ollut kysymys mistään päätöksentekovallan luovutuksesta. Kyllä minä uskon, että lain muutoksen jälkeenkin pankin kanta on ollut valuuttakurssipolitiikassa ratkaiseva. Valitettavasti valuuttakurssipolitiikka ja korkopolitiikka vain ovat poliittisina toimenpiteinä samaan suuntaan kallellaan. Sekä devalvaatio että koron korotus ovat epämiellyttäviä toimia, ainoat suositut vaihtoehdot ovat revalvaatio ja koron alennus.

Rahalain muutos ei edennyt vastustuksetta, vaan pankkivaliokunnan mietintöön jätettiin eriävä mielipide.

— Sen jätti Tuure Junnila, joka on konservatiivi sekä periaatteessa että käytännössä. Eriävän mielipiteen takana oli yhtäältä jo mainittu pelko, että hallitus aina vaatisi devalvaatiota, ja toisaalta pelko, että tällaisista byrokraattista kolmikantajärjestelmää (Suomen Pankin johtokunta, pankkivaltuusmiehet ja hallitus) ei saisi toimimaan samalla nopeudella kuin jos johtokunta yksinään tekee päätökset. Vuonna 1967 halusin näyttää, että se käy

teknillisesti päinsä, eikä siinä mitään vaikeuksia ollutkaan.

Vuoden 1967 devalvaatiota on joskus syytetty liiasta aggressiivisuudesta. Oliko se ylimitoitettu näin jälkeenpäin ajatellen?

— Sitä ei kukaan ihminen voi varmasti sanoa. Todettakoon, että Valuuttarahasto ei ainakaan vastustanut. *Reino Rossi* lähti Washingtoniin puhumaan epävirallisesti tästä valuuttakurssimuutoksesta ja tultuaan takaisin kertoi, että Valuuttarahastossa olisi oltu valmiita suurempaankin devalvaatioon. Vuoden 1967 devalvaatio oli kuitenkin tarkoitettu sellaiseksi, että se antaisi myös hiukan potkua viennin monipuolistumiseen. Devalvaatiopakettista jäi joku elementti suorittamattakin kuten se ajatus, että puunjalostusteollisuudelle olisi pantu raaka-ainevero. Se olisi ollut riippuvainen siitä paljonko kuutioita raakapuuta menee tonniin selluloosaa, paperia tai sahataravaa.

Olisitte suosinut korkeampaa jalostusasetta.

— Niin, ja valtiovarainministerinä silloin ollut *Mauno Koivisto* piti sitä hyvänä ajatuksena. Mutta tämä idea kuitenkin lopulta häipyi. Suomen Pankkia vastaan on esitetty sellaista kritiikkiä, että vientiteollisuudella ja nimenomaan metsäteollisuudella on ollut Suomen Pankissa semmoinen helper of last resort. Sehän onkin luonnollista, mutta suhteellisesti enemmän on Suomen Pankin toimilla sitenkin edistetty ns. uutta vientiä.

Tämä liittyy oikeastaan keskusteluun siitä, kumpi paremmin nopeuttaa talouden uusiutumista ja rakennemuutosta, edulliset olosuhteet kuten matala korko ja valuuttakurssi, vai ko ankarat olosuhteet jossa vain parhaat selviytyvät. 1930-luvullahan Suomessa korostettiin että mikä on lahoa kaatukoon, mutta devalvaatio perustui ilmeisesti päinvastaiseen käsitykseen.

— Niin se perustui, ja nyt kokeilemme taas ankarien olosuhteiden vaikutuksia. Vuoden 1967 devalvaation taustoista puhuttaessa on myös muistettava se suuri kansanvaellus, joka

tapahtui Ruotsiin. Pelkästään vuosina 1962—1966 oli muuttotappio noin 70 000 ihmistä. Muuttoliike oli valtava ja vaikutti hiukan mielialoihin Suomen Pankissakin, mutta varsinkin hallituksessa. Muun muassa *Koivisto* oli siitä hyvin huolissaan. Yhdeksi ratkaisuvaihtoehtoksi esitettiin, että olisi pitänyt rajoittaa muuttamisoikeutta ja pohjoismaisia työmarkkinoita. No, ei siitä mitään suurempaa hälyä onneksi noussut, mutta tällaisia ajatuksia liikkui korkeillakin tahoilla. Devalvaatiokaan ei aluksi hillinnyt muuttoaaltoa, joka nousi korkeimmilleen vuonna 1970, jolloin nettomuutto oli yli 30 000.

Olisiko maksutaseongelmat ja kilpailukyvyn heikkeneminen, jotka sitten johtivat vuoden 1967 devalvaatioon, voitu sen aikaisissa oloissa pitää kurissa kovakouraisemmalla rahapolitiikalla?

— En oikein usko, että olisi voitu. Päätettyäni erota pankista jo loppukevällä 1967 kävin ensimmäiseksi *Kekkosen* luona. Hän kysyi, että »oletko tullut resuneeraamaan asiaa vai ilmoittamaan erostasi.» Sanoin, että olen valmis keskustelemaan rahapolitiikasta ja sen näköaloista mutta en siitä, jäisinkö jollakin edellytyksellä pankkiin. Hän hyväksyi eroni muutta mutkitta, kenties tyytyväisenä ja pyysi vain, että olisin virassani vuoden loppuun. Sitten puhuimme pitkähkösti rahapolitiikan ja muun politiikan suhteesta, eivätkä käsityksemme olleet ihan yhteneviä.

Millä tavalla käsityksenne rahapolitiikasta erosivat tuossa keskustelussa?

— No, minä totesin, että en näe enää mahdolliseksi mitään rahapoliittisia temppuja, jotka palauttaisivat tasapainon. Minusta talouspolitiikka oli nähtävä kokonaisuutena, jossa hallitus pitäisi saada mukaan ja pitäisi päästää kiinteämpään harmonisointiin myös työmarkkinajärjestöjen kanssa. Olin kyllä yrittänyt koota tällaista laajan rintaman ratkaisua kesällä 1963, mutta yritys raukesi tyhjiin, ehkä Maalaisliiton toimesta ja *Kekkosen* tuella, vaikkei se minusta hassumpi hanke ollutkaan. Konsensus ei siihen aikaan jostakin syystä mennyt politiikassa läpi.

Mikäli muistan Kekkosen mielipiteet vuonna 1967 oikein, niin ne tähtäsivät siihen, että rahapolitiikan piti ollakin enemmän sopeutettu muun politiikan vaatimuksiin, sen tuli olla samoin kuin finanssipolitiikankin yksi osa suurempaa kokonaisuutta, hallituksen ajamaa sisäpolitiikkaa.

Minun erooni Suomen Pankista vaikutti kenties eniten se seikka, että minusta näytti vuoden 1967 keväällä, että emme pysty enää pitkään jatkamaan vasta vuoden 1962 rahalaissa vahvistetun markan ulkoisen arvon ylläpitämistä. Ajautuminen pakkodevalvaatioon oli mielestäni siinä määrin nöyryyttävää, että oli parasta erota. On muistettava, että valuuttakurssit olivat silloin paljon pyhempi asia kuin nykyään, kun maailmassa sentään on dollarista alkaen paljon kelluviakin valuuttoja ja erilaisia *pegging*-järjestelyjä. Pidin ensin devalvaatiota seuraajani asiana, mutta kun sitten otin jatkaakseni vuoden loppuun, niin ajattelin, että on parempi puhdistaa pöytä seuraavaa miestä varten.

Rahalaissa Suomen markan arvon ylläpitäminen on annettu Suomen Pankin tehtäväksi, mutta siinä ei sanota, millä välineillä se tapahtuu. Pankin pitäisi saada ylipuhuttua kaikki asianosaiset markan arvon taakse, ja siihen en pystynyt.

Talouspolitiikan mahdollisuudet ja tehtävät

Ette taida pitää inflaatiota vain rahataloudellisenä sairautena?

— Inflaatiolla on teollisessa yhteiskunnassa syvät juuret, ja nimenomaan täystyöllisyysyhteiskunnassa. Ei ole niin vahvaa voimaa joka sen kokonaan taltuttaisi, vaikka kyllä sitä voi jarruttaa ja koettaa pitää aisoissa. Esimerkiksi Sveitsi on onnistunut tässä hyvin, mutta ei niinkään lujalla kuin taitavalla politiikalla. Siellä sovittiin jo 1930-luvun puolivälissä hallituksen ja ammattiyhdistysliikkeen välillä, että lakkoa ei missään olosuhteissa käytetä työtaisteluaseena. Siksi palkat eivät siellä ole nousseet juurikaan tuottavuutta enemmän.

Jos rahapolitiikan mahdollisuudet ovat huonot, miten sitten voidaan turvata stabiilisaatiopolitiikan riittävä tehokkuus?

— Hallitusten pitäisi ohjelmissaan välttää sitomasta käsiään kansantalouden tasapainon ohjailussa. On ajattelematonta panna kaikkia vääntimiä kiinni.

Esimerkiksi nykyinen hallitus on oikeastaan lukinnut valuuttakurssit vakaan markan käsitteellä, joten valuuttakurssipolitiikkaa ei periaatteessa voi lainkaan harjoittaa. Sitten se on tehnyt myöskin korkopolitiikan hyvin vaikeaksi; *so was bleibt es?* Ministeri *Liikanen* totesikin äskettäin, että valtiontalouden liikumatila on laeilla supistettu olemattomiin. — Kun kaikki lukitaan, jäljellä ei ole keinoja, vain »hyvä tahto ihmisten kesken». Poliitikot yleensä tahtovat pysytellä seinän sillä puolella, jossa puhutaan vain myönteistä, eivätkä halua mennä siihen toiseen huoneeseen, pihan puolelle, puhumaan kovalla äänellä tyytymättömien kanssa.

Keskuspankin pääjohtajallekin on tuttua, että sekä henkilöt että keinot kuluvat käytössä. Jotakin keinoa voi käyttää kerran, kaksikin, mutta pian se menettää tehoaan. Säännöstelyä opitaan kiertämään, ja esim. lukuisten pienten devalvaatioiden vaikutus on demoralisoiva siinä kuin suurekin. Ystäväni *Erik Brofoss*, Norges Bankin pääjohtaja, käytti englantilaista sanontaa »a businessman learns the tricks of the trade in three months». Hän tarkoitti, että sen pidemmälle ei kannata säännöstelyä ja muuta suunnitella, kiertokonstit kyllä opitaan. Minä luulen, että tämä pitää suurin piirtein paikkansa, vaikka tuo kolme kuukautta joskus venyykin pitemmäksi.

Odotusten merkityksestä talouspolitiikassa onkin viime vuosina käyty paljon keskustelua.

— Mitä varmemmin päätöksentekijäin käyttäytyminen on ennakoitavissa, sitä vaikeampaa on saavuttaa tuloksia talouspolitiikassa. Politiikan tekemisessä pitäisi aina olla tietty epävarmuusmomentti. Ei voida ajatella, että talouspolitiikka olisi vain responsiivista, kyllä sen pitää olla aloitteellista ja luovaa. Ohjenuorana olisi oltava *action* eikä *reaction*.

Ihmiset, politiikan objektit, oppivat, ja siitä tämä keinojen heikkeneminen juuri johtuu. Tulee rationaalisia odotuksia, joiden ei sitten kuitenkaan tarvitse olla siinä mielessä rationaalisia, että ne koituisivat yhteiseksi hyväksi. Se, että ihmiset oppivat, tekee talouspolitiikan vaikeaksi, ja siksi on hyvä, että politiikan tekijät vaihtuvat ja että käytettäviä instrumenttejakin vaihdellaan.

Olen joskus pohtinut, voidaanko rahapolitiikalle laatia eri tilanteita varten menettelytapaohjeisto. En ole kuitenkaan sellaisia kiinteitä sääntöjä löytänyt, jotka aina pätisivät. Jokainen siirto muuttaa tilannetta ja »vastustajaa», niinkuin shakkipelissä. Edes tietokoneella ei pystytäkään ratkaisemaan, mikä vie voittoon.

Vuonna 1960 pankkivaltuusmies *Olli J. Uoti* teki lakialoitteen Suomen Pankin ohjesäännön uudistamiseksi niin, että pankille olisi asetettu täsmällisemmät kasvu-, työllisyysym. tavoitteet. Jouduin tämän esityksen johdosta pankkivaliokuntaan kuultavaksi. Siellä sanoin, että en ole vielä koskaan tullut tilanteeseen, jossa voimassa oleva ohjesääntö olisi estänyt harjoittamasta järkevää politiikkaa, enkä myöskään usko olevan yhtään tapaista, jossa ohjesäännön muutoksilla sinänsä voitaisiin saada aikaan järkevää politiikkaa. Paljon muuta en sanonut, ja aloite hylättiin sittemmin Eduskunnassa suurella enemmistöllä.

Kun tärkeimmät läntiset valuutat, Suomen markka muiden mukana, tulivat keskenään vapaasti vaihdettaviksi vuonna 1958, oli monilla käsitys, että inflaatio tulee nyt mahdottomaksi, ja että asiat ovat siinä suhteessa pysyvästi järjestyksessä. Tätä mieltä oli mm. Valuuttarahaston pääjohtaja *Per Jacobsson* ja hänen vanha suomalainen ystävänsä *Rainer von Fieandt*. Valitettavasti he erehtyivät, kuten monet muutkin asiantuntijat. Se haavekuva, että tarmokkaalla ja järkevällä politiikalla voitaisiin saavuttaa omin avuin pysyvä tasapaino, ei pidä paikkaansa nykyisessä yhteiskunnassa. Rahan arvon puolustaminen on ikuista taistelua.

Valuuttakurssijärjestelmästä puhuttaessa tulee mieleen eräs jonkin verran vahempi kirjoituksenne, Ulkomaisen maksutaseen tasapainottaminen (1954). Siinä esitätte jopa joustaviin valuuttakursseihin siirtymistä.

— Se kiehtoi minua todellakin, mutta sittemmin olen alkanut epäillä. En tiedä pystyykö Suomi tai yleensä Pohjoismaat käytännössä »kelluttamaan» valuuttaansa, mikä edustaa vain kahvikupillista suurten pörssikeskusten päivittäisessä valuuttavirrassa. Tämä ajatus lieenee pantava pakastelaatikkoon.

Keskustelumme alkupuolella mainitsitte, että edellytys hintamekanismin suuremmalle osuudelle suhdannesäätelyssä on sen sosiaalinen hyväksyttävyyys. Tällä hetkellä tätä hyväksyttävyyttä ilmeisesti etsitään rahapolitiikan uusille muodoille.

— Niin, ensimmäistä kertaa miesmuistiin korkopolitiikalle on tullut ratkaiseva merkitys kuumenneen talouden viilentämisessä. Kuumenemisen selittää lähinnä 1980-luvulla asteittain purettu rahoitusmarkkinoiden sääntely, joka Suomessa olikin kestänyt pitempään kuin muissa Pohjoismaissa. Pankit halusivat kiihkeästi päästä luottoanomusten karsimisesta ja olivat sitä varten valmiit hankkimaan tavanomaisen ottolainauksen lisäksi markkinarahaakin.

Kotitalouksilla taas oli patoutunutta luottontarvetta ja luottotarjouksetkin saattoivat houkutella asiakkaita. Kun myös elinkeinoelämä oli vauhdissa, luottoekspansio sai valtavan voiman, ja markkinakorot kohosivat huomattavasti yli aikaisemman tason. Valuuttavarannon varjelu tuli vielä lisävaikuttajaksi keskuspankin rahamarkkinaoperaatioihin. Melko lyhytaikaisissakin luotoissa reaalkorke on nyttemmin 10 prosentin tasoa.

On ymmärrettävää, että tästä on noussut jo kova poru. Toisaalta on todettava, että pörssikurssit, asuntojen hinnat ja autokauppa ovat kääntyneet laskuun. Sitähän nimenomaan on haluttu ja saman trendin pitäisi välttämättä vielä jatkuakin jo uskottavuuden vahvistamiseksi ainakin niin pitkään, kunnes tuontipaine myös investointitavaroiden osalta selvästi

hellittää. Mitä nopeammin tuloksia tällä saavutetaan, sitä lähempänä vuorostaan on korkotason lasku.

Yritykset saivat jo viime kesänä vapauden tehdä erillistä lupaa tarvitsematta suoria sijoituksia ulkomaille. Vuoden 1990 kesästä alkaen yksityishenkilöille ovat tiedossa samantaiset mahdollisuudet sijoittaa esim. osakkeisiin ja asuntoihin ulkomaille. Voi olettaa, että tämäkin on omansa tervehdyttämään pääomamarkkinoitamme.

Kotimaisiin rahoituslaitoksiin päin keskuspankki taas on hiukan kiristänyt otettaan paitsi kassavarantojen kautta myös uuden päiväluotto- ja talletusjärjestelmään sisältyvän progressiivisen korkorasituksen avulla. Täten pankit joutuvat huomaamaan, että »sijaiskärsijän» osasta ei helpolla pääse irti ja että korkea korkokanta ei anna mitään takuita luottojen hyvydestä. Vanha »riskin vainu» taitaa uudestaan tulla arvostetuksi pankkikarieerissa.

Viitattu kirjallisuus

Arbetslöshetsutredningen (1931): Stockholm, SOU 1931: 20, liitteet 1—7 sarjassa SOU 1931: 21, 1931: 42, 1933: 29, 1934: 1, 1934: 2, 1934: 12.

Hammar skjöld, Dag (1933): Konjunkturspridningen. Bilaga 4 till Arbetslöshetsutredningens betänkande 1. Stockholm, SOU 1933: 29.

Kekkonen, Urho (1952): Onko maallamme malttia vaurastua? Helsinki, Otava.

Keynes, John Maynard (1936): A General Theory of Employment, Interest and Money. London, Macmillan.

Myrdal, Gunnar (1944): Varning för fredsoptimism. Stockholm, Bonniers.

Ohlin, Bertil (1934): Penningpolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet. Bilaga 7 till Arbetslöshetsutredningens betänkande 1. Stockholm, SOU 1934: 12.

Ryti, Risto (1931): Kultakannasta sekä keskuspankin tehtävistä ja mahdollisuuksista sen vallitessa. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 27: 4.

Suomen tuotantovarot ja tuotantomahdollisuudet vuonna 1948. Valtiovarainministeriön kansantalousosasto, Helsinki 1948.

Taloudellinen tilannekatsaus. Eripainos liitteestä valtion tulo- ja menoarvioesitykseen vuodelle 1949. Valtiovarainministeriön kansantalousosasto, Helsinki 1949.

Waris, Klaus (1945): Kuluttajain tulot, kulutus ja säästäminen suhdannekehityksen valossa Suomessa vuosina 1926—1938. Helsinki 1945.

Waris, Klaus (1946): Säännöstelytalouden kohtalo. Unitas 1946: 1.

Waris, Klaus (1954): Ulkomaisen maksutaseen tasapainottaminen. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 50: 4.